

De voorwaardelijke invrijheidstelling gekneld tussen individualisering en rechtspositieregeling

Koninklijke Commissie der beschermingskomitees
Studiedag Brussel, 21 november 1987

A. Neys* en T. Peters**

1. Inleiding

Sedert stakingen en opstanden in Belgische gevangenissen de onvrede van gedetineerden met het systeem van de voorwaardelijke invrijheidstelling (verder V.I. genoemd) onder de aandacht van het brede publiek hebben gebracht, zijn ook de discussies over een dringende wetwijziging op gang gekomen. Zowel binnen als buiten het strafrechtsbedelingsstelsel werden sedert 1976 verscheidene initiatieven genomen om het V.I.-stelsel kritisch te analyseren en om op basis daarvan hervormingsvoorstellen te formuleren.

In sommige van deze analyses en voorstellen wenst men zich te beperken tot een procedurale vereenvoudiging van de nogal complexe adviesverlening, die een beslissing tot V.I.-verlening voorafgaat. Dit geldt voor de wetsontwerpen of voorstellen van de ministers R. Van Elsanle (1979) en P. Moureau (1981) en Kamerlid H. Suykerbuyck (1982). Anderen beogen eerder een fundamentele wijziging van de V.I.-praktijk aan te brengen door het probleem te verbinden met een geheel van vragen en discussiepunten betreffende de straftoemeting en de strafuitvoering waarvan de V.I. niet mag gescheiden worden.¹ Meer fundamentele discussies over de hervorming van het V.I.-stelsel blijven nl. hangen in een voorafgaand dispuut over de verantwoordelijkheid van de gerechtelijke instanties m.b.t. de uitvoering van straffen en maatregelen. In de praktijk wordt dit dispuut vooralsnog beheerst door de uitvoerende macht, die slechts schoorvoetend ruimte biedt aan een gerechtelijk toezicht op de straffen.

Deze stand van zaken valt te verklaren vanuit de historisch gegroeide feitelijkheid. Met de Wet van 31 mei 1888 werd immers de basis gelegd voor de ontwikkeling van een eigenstandig beleid van strafuitvoering, los van de interventies van de strafrechter. Pas later, toen op het niveau van de straftoemeting het probleem van de individualisering van de straf druk werd besproken en daaraan ook gaandeweg een wettelijke basis werd verleend, realiseerde men zich dat wat de uitvoering van opgelegde vrijheidsstraffen betreft, de rechter buiten spel was gezet.

Dit gegeven ligt o.i. aan de basis van het feit dat de huidige controversen omtrent het V.I.-stelsel gekneld zit tussen *enerzijds* de optie voor een geïndividuali-

* Aalmoezenier bij de Centrale Gevangenis te Leuven en Assistent aan de K.U. Leuven.

** Gewoon hoogleraar aan de K.U. Leuven.

1. Zie o.a.: ELIAERTS, C., 'De herziening van de Wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling: op weg naar een 'strafuitvoeringsrecht'?' *Panopticon*, 1980, p. 184-186.

seerde strafuitvoeringspraxis waarvan de prioriteiten vooral vanuit de strafuitvoeringsverantwoordelijken bepaald worden en *anderzijds* de optie voor een gerechtelijke marginale toetsing van een (post-)penitentiaire praxis die teveel gekleurd zou zijn door een zichzelf legitimerend administratief beleid, waarbij de situatie van de betrokken (ex-)gedetineerden weinig of niet rechtspositioneel is onderbouwd.

In deze bijdrage zal daarom eerst worden ingegaan op de legitimiteitseisen van beide opties. Een duidelijke articulatie daarvan is noodzakelijk om de daaropvolgende discussie te oriënteren.

2. De resocialisering van de (ex-)veroordeelde als basis van het V.I.-stelsel

Toen minister Lejeune op 23 maart 1888 zijn V.I.-wetsontwerp neerlegde bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers, ging hij er in zijn Memorie van Toelichting uitdrukkelijk van uit dat de blinde uitvoering door de penitentiaire administratie van een door de rechter bepaalde straf een onvoldoende basis bood voor een morele beïnvloeding van de delinquent. Daarenboven was er na het verstrijken van de straf geen wettelijke basis voor de private reclasseringsinitiatieven om ex-gedetineerden met een zekere dwang te begeleiden en te controleren. Het stelsel van de V.I. zou het instrument bij uitstek worden om tot effectieve vrijheidsstraf veroordeelden zowel intra- als extramuraal te stimuleren om samen te werken met de penitentiaire administratie en de private reclasseringsdiensten, nl. de arrondissementeel georganiseerde beschermingscomités. Via de V.I. werd een wettelijk steunpunt verleend aan deze beschermingscomités. De nieuwe wet moest een bindteken plaatsen tussen het gevangeniswezen en deze nazorginstanties. Terwijl de taak van de overheid ophield wanneer de gedetineerde de gevangenis verliet, werd deze overgenomen door het beschermingscomité. Dit kon verder blijven waken over de wijze waarop de V.I.-gestelde van de verworven vrijheid ging gebruik maken. Waar de invrijheidstelling voorheen een abrupte overgang van onvrijheid naar de vrijheid betekende, werd nu een wettelijke basis verleend aan het optreden van een toezichthoudende nazorginstantie. Hiermee werd uitdrukking gegeven aan de resocialiserende doelstelling van de V.I. als transitmaatregel tussen gevangenis en vrije samenleving.

Zoals reeds gesteld, werd de mildering van de straf door een vervroegde invrijheidstelling, verantwoord bevonden wanneer 'amendering', d.w.z. morele verbetering van de gedetineerde via het uitgevoerd strafgedeelte was verzekerd. De toegestane gunst moest hem sterken in het goed gedrag. De opgelegde proeftijd met toezicht compenseerde het voordeel van de strafvermindering. De V.I. werd also een nieuwe modaliteit van strafuitvoering, waarmee men het probleem van de groeiende recidive trachtte te ondervangen.

Vanuit dergelijke optiek werd de V.I. dus niet gezien als een capitulatie vanwege de repressieve aanspraken die vervat liggen in de vrijheidsstraf, maar als een correctie die de nuttigheid ervan moest opvoeren en de strafmaat moest aanpassen aan de individuele situatie van de gedetineerden. De V.I. werd m.a.w. geconcipieerd als een instrument gericht op een selectieve en individualiserende criminaliteitsbestrijding. De ratio, zowel achter de V.I. als achter de vrijheidsbe-

roving, was de morele beïnvloeding van de veroordeelde. Daaromtrent bestond bij de invoering van de wet op de V.I. in 1888 weinig discussie. De 'morele comptabiliteit' reflecteerde de waardering van de ontwikkeling van het gedrag van de gedetineerde en was de basis om de zinnigheid van een eventuele V.I. te beoordelen. Bij de V.I.-stelling nam de voogd de moraliserende rol t.a.v. de gedetineerden over van de gevangenis.

Deze individualiserende delinquentenaanpak — waaraan het bevoogdend karakter van de penitentiaire en post-penitentiaire bemoeienissen inherent was — zou in de loop van de geschiedenis worden onderbouwd en gelegitimeerd door nieuwe rationaliteiten.²

De rationaliteit van het 'sociaal verweer' lag aan de basis van een delinquentie-aanpak die geïnspireerd werd door de centrale idee van een efficiënte bescherming van de maatschappij. De rond de eeuwwende verworven en groeiende psychiatrische, antropologische en criminologische inzichten werden de basis voor een wetenschappelijk verantwoorde behandeling, die de 'gestoorde' delinquent in staat moest stellen opnieuw normale maatschappelijke verantwoordelijkheden op te nemen. De gevangenisstraf is vanuit dit standpunt een noodzakelijke beveiligingsmaatregel, die pas kon worden opgegeven of ingekort wanneer de zekerheid bestaat dat er van de delinquent niet langer gevaar uitgaat. De V.I. is dan het instrument om wanneer de gevaarlijkheid is geweken, iedere onnodige verdere vrijheidsberoving te voorkomen. De beslissing tot V.I. kan evenwel slechts genomen worden op uitdrukkelijk advies van deskundigen van de behandeling van de delinquent.

Naast en na deze 'sociaal verweer'-rationaliteit kwam een gedeeltelijk daarbij aansluitende maar deels daarvan ook verschillende 'maatschappelijk werk'-rationaliteit tot ontwikkeling. De bijhorende verklaring van delinquentie-aanpak is gericht op de resocialisatie of het terug aanpassen van de veroordeelde aan het milieu waarin hij terug moet functioneren. De vrijheidsberoving wordt zoveel mogelijk in de tijd ingeperkt terwijl de deskundige opvang en de begeleiding van de delinquent in de vrije samenleving diens snelle maatschappelijke reïntegratie zal bevorderen. De beslissing over een mogelijke V.I. is dus een integreerend onderdeel van de resocialisatie van de delinquent. Maatschappelijk werkdeskundigen onderzoeken via het in kaart brengen van de sociale noden van de betrokkene en het evalueren van zijn reïntegratiekansen de opportuniteit van en het geschikte moment voor een V.I.

Afhankelijk dus van de achterliggende ratio, zullen de implicaties t.a.v. het V.I.-besluitvormingsproces en de post-penitentiaire begeleidingspraxis op verschillende manieren worden ingevuld. Voorstanders van een individualiserende psycho-sociale afweging van een V.I.-beslissing zullen de nadruk leggen op een voorafgaand diagnostisch ondersteunende gedragsprognose. De nazorg tijdens de V.I. zal door hen worden beschouwd als expertenwerk en niet als vrijwilligerswerk van goedwillende notabelen. In de plaats van een moraliserende super-

2. Een typologie van rationaliteiten die meespelen bij de praktijk van de V.I. werd uitgewerkt door DE TROY, C., 'Les philosophies de la peine dans le champs de la libération conditionnelle', *R.D.P.*, 1979, p. 111 e.v.

visie opteren zij immers voor een sociaal-psychologische en maatschappelijk gelegitimeerde gedragsbeïnvloeding.

Op strafrechtstheoretisch vlak vonden de diverse rationaliteiten een consensus in het zgn. 'resocialisatiemodel' dat de criminele politiek na de Tweede Wereldoorlog tot begin de jaren zeventig heeft geïnspireerd. Dit model was op doctrinair vlak een produkt van de 'nieuwe sociaal verweer'-beweging. Deze beweging had als kernidee dat het optreden van de maatschappij tegenover de delinquentie gericht moest zijn op recuperatie en reïntegratie van de delinquent. M.a.w. de aard van de sociale reactie dient bepaald te worden door de persoonlijkheid van de delinquent en de sociale werkelijkheid waarin zijn gedrag tot uiting komt, eerder dan door de juridische definities van het misdrijf. Vanuit die uitgangspunten is de reële duur van de sanctie afhankelijk van de beoordeling van de resocialisatiekansen van de delinquent, wat noodzakelijk impliceert dat op het niveau van de strafuitvoering een vrij grote beslissingsvrijheid dient voorhanden te zijn met het oog op de individualisering van de te nemen maatregelen. Aan dit axioma wordt nauwelijks getornd door diegenen die de zorg om de resocialisatie van de delinquent beschouwen als basis van het V.I.-stelsel.

3. De rechtsbescherming van de (ex-)veroordeelde als basis van het V.I.-stelsel

Het laatste decennium is er vooral op penologisch en strafrechtstheoretisch vlak een breed afwijzingsfront gegroeid tegen het resocialisatie-model en dus ook tegen de hantering van dit model als basis van het V.I.-stelsel. Dit fenomeen heeft te maken met de teleurstellende resultaten van de resocialisatie-filosofie en met de vaststelling dat het V.I.-beleid teveel een onderdeel blijkt te zijn van een strafuitvoeringsbeleid dat institutionele rust en veiligheid prioritair stelt. Het V.I.-stelsel zou teveel herleid zijn tot een functioneel onderdeel van een administratief beleid waarin de beslissing over het al dan niet inkorten van een opgelegde vrijheidsberoving opportunistisch kan worden gemaskeerd achter een ondoorzichtige besluitvormingsprocedure, gedragen door een resocialiseringsoptie waarachter uiteenlopende en dikwijls nauwelijks met elkaar te verzoenen rationaliteiten schuilgaan.

Het correctief wordt gezocht in een herstel van de continuïteit van de strafrechtsbedeling via de uitbreiding van het gerechtelijk toezicht tot de strafuitvoering. De juridische argumentatie voor deze stellingname wordt geleverd door C. Eliaerts: 'Het is duidelijk dat thans tijdens de strafuitvoering, en meer bepaald de vrijheidsberoving, belangrijke beslissingen genomen worden, enerzijds betreffende de interne rechtspositie (juridisch statuut intra muros tijdens de detentie), anderzijds betreffende de externe rechtspositie van de gedetineerde (duur, onderbreking, beëindiging van de detentie). Deze beslissingen betreffen de persoonlijke vrijheid en de andere fundamentele rechten van het individu en hebben dus een juridisch en geen administratief karakter. Wanneer de procedure bij straftoemeting en de strafuitvoering als één voortgezette jurisdictionele handeling beschouwd wordt, is het duidelijk dat de strafuitvoering tot de grond van het strafrecht behoort en aan dezelfde voorwaarden onderworpen is wat het legaliteitsbeginsel en de gerechtelijke controle betreft. De garanties, eigen aan het 'rechtskarakter' van het strafrecht, kunnen bijgevolg niet verdwijnen bij de strafuitvoering en plaats maken voor zuiver administratieve procedures met ruime

discretionaire bevoegdheden voor de administratie.³ Getoetst aan deze uitgangspunten komen de mankementen van de praktijk duidelijk aan het licht: de rechtspositie is niet of onduidelijk geregeld; de administratie bezit (te) ruime bevoegdheden om deze positie te interpreteren en de gerechtelijke controle op de uitoefening van deze bevoegdheden is praktisch onbestaande. Gepleit wordt daarom voor de ontwikkeling van een penitentiair recht dat een stevige juridische basis verleent aan de modaliteiten van de uitvoering van de vrijheidsberovende straf. Vooral m.b.t. situaties waarin ingrijpende beslissingen over de detentievoorwaarden worden genomen (en de V.I. behoort hier a priori toe), dienen de nodige garanties aanwezig te zijn dat dergelijke beslissingen op hun wettelijkheid en juistheid kunnen worden gecontroleerd door een van de gevangenisadministratie onafhankelijke instantie. Het postulaat van een gerechtelijke marginale toetsing van de strafuitvoering impliceert dat de gedetineerden binnen wettelijk bepaalde grenzen van een initiatiefrecht kunnen genieten voor alle beslissingen gericht op het (tijdelijk) onderbreken van de strafuitvoering.

Binnen een rechtspositionele benadering wordt de basis van het V.I. stelsel dus gezocht in de rechtsbescherming van de (ex-)veroordeelde. De achterliggende 'ratio' van deze benadering — voor zover ontleend aan vrij recente criminologische en penologische inzichten — staat diametraal tegenover de bevoogdende en/of deskundige benadering van een individualiserende delinquenten-aanpak. Er wordt namelijk van uitgegaan dat delinquenten niet mogen beschouwd worden als een categorie met aparte en specifieke problemen die hen zou onderscheiden van niet-delinquenten. Vanuit de 'labeling-theorie' wordt veeleer uitgegaan van de opvatting dat zij pechvogels zijn, die via een maatschappelijk selectief functionerend systeem van strafrechtsbedeling van hun vrijheid werden beroofd. Vanuit deze optiek richt de kritiek zich op de selectieve werking van het strafrechtssysteem als gevolg van de veel te grote beoordelingsvrijheid van de participanten aan dit systeem. Vanuit de 'radicale criminologie' werd nog een stap verder gezet en werden de functies van de strafrechtsbedeling politiek-ideologisch geanalyseerd. Deze functies zouden tot doel hebben de lagere sociale klasse te criminaliseren. De wederaanpassing van de delinquent aan de heersende waarden en normen wordt verworpen gezien de tegengestelde belangen die hierbij in het geding zijn.⁴ De bevoogding en de rechteloosheid van de delinquent, in de hand gewerkt door de 'collaboratie' van gedragswetenschappers en criminologen, worden aan de kaak gesteld.

Samenhangend met deze stromingen wordt er kritisch gekeken naar de werking en de effecten van de strafrechtsbedeling. De empirische onderzoeksresultaten laten weinig overeenkomst van de positieve effecten van het resocialisatie-ideaal dat meer en meer zijn dogmatisch karakter verliest en als grondslag van het V.I.-stelsel heeft afgedaan ten voordele van een rechtspositionele benadering. Binnen deze benadering wordt het gunstkarakter van de V.I. bekritiseerd. Het stelsel zou veeleer dienen te evolueren naar een recht waarop iedere veroor-

3. ELIAERTS, C., *art. cit.*, p. 185-186

4. Een degelijke, normatief-analytische behandeling van dit probleem is te vinden bij ESER, A., 'Resozialisierung in der Krise?', in: *Seminar: Abweichendes Verhalten III. Die gesellschaftliche Reaktion auf Kriminalität*, Band 2, p. 276-290

deelde vanaf een bepaald ogenblik kan aanspraak maken. Verder is er de strekking om aan de V.I. geen specifiek op de persoon gerichte voorwaarden te verbinden. Eventuele hulp en begeleiding van de V.I. gestelde mag niet vanuit het penitentiair maar moet vanuit een breed maatschappelijk veld georganiseerd worden en dient a priori het mandaat te krijgen van de cliënt.

Op strafrechtstheoretisch vlak worden deze oriëntaties ondersteund door het zgn. 'justice-model'.⁵ Kort samengevat luidt de basisgedachte daarvan dat niet de dader maar de daad centraal moet staan bij de bepaling van de strafmaat. Deze dient evenredig te zijn met de mate van schuld en met de door de wetsovertreding gemaakte schade. De eerste Amerikaanse theoretici van het 'justice-model' richtten hun kritiek vooral op de relatieve onbepaaldheid van de straffen en de verregaande discretionnaire mechanismen bij de procedures m.b.t. een vervroegde vrijlating. Administratieve interventies tot inkorting van een door de rechter opgelegde straf worden zeer kritisch bekeken. Ook bij de afbakening van de strafduur dient het beginsel van de rechtszekerheid voorop te staan. Zij keren zich niet zozeer tegen de resocialisering als zodanig, maar tegen resocialisering als doel van de strafexecutie en daarmee als criterium voor het al dan niet verlenen van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Vooral wordt gepleit voor de eerbiediging van de menselijke waardigheid en de erkenning van de strafwaardigheid van de delinquent. Hieraan verbonden zij het postulaat dat de gedetineerde alle rechten dient te genieten die verenigbaar zijn met een toestand van vrijheidsberoving.

Het 'justice-model' wordt echter gekarakteriseerd door een controversiële, ideologische gekleurde interpretatie van haar initiële uitgangspunten.⁶ Progressief geïnterpreteerd biedt het echter de doctrinele uitgangspunten om de rechten van het individu doorheen de strafrechtsproces te grondvesten en om de interventiemogelijkheden van het strafrechtsapparaat beperkt en duidelijker af te bakenen. Consequent doorgedacht dient meer in het bijzonder de creatie van een uitvoeringsrecht een evenwicht te waarborgen tussen de rechten van het individu en de rechten van de maatschappij.

4. Discussie

4.1. De discussie wensen wij toe te spitsen op de basisvraag naar de (on)verzoenbaarheid van enerzijds de resocialiseringsbenadering en anderzijds de rechtspositionele benadering van het V.I.-stelsel.

Als uitgangspunt kan gesteld dat de vraagstelling minder recent is dan zij wellicht lijkt. De invoering van de Wet van 31 mei 1888 hield op het vlak van de strafuitvoering immers een distantiëring in van het klassiek penaal denken dat

5. Voor een overzicht en kritische bespreking: het themanummer 'Vergelden, recht doen en billijke straf' van *Justitiële Verkenningen*, januari 1986, p. 3-112. Zie ook: ELIAERTS, C., 'Het 'nieuwe realisme' in het strafrecht en de criminele politiek', *Panopticon*, 1984, p. 1-9.

6. GREENBERG, D., en HUMPHRIES, D., 'The Cooptation of Fixed Sentencing reform', in *Crime & Delinquency*, 1980, p. 206-255. Daarin tonen zij aan waarom de eerste aanhangers van het 'justice-model' te vinden waren in links-radicalen kringen en waarom het model nadien een meer conservatieve invulling heeft gekregen. Hun artikel illustreert de ideologische transformatie van het model.

door een juridico-administratieve rationaliteit werd beheerst. Vanuit dat laatste standpunt werd prioriteit verleend aan de evenwichtige afweging van de strafduur in functie van de ernst van het gepleegde delict. Waar vanuit een rechtspositionele benadering, onderbouwd door een rigide doctrinele interpretatie van het 'justice-model', gepleit zou worden voor een automatische V.I.-verlening eens aan de formele tijdsvoorwaarden is voldaan, daar wordt deze juridico-administratieve rationaliteit in feite gerevaloriseerd. Wellicht zal dan spoedig de noodzaak blijken van de corrigerende inbreng van een individualiserende benadering.

Het lijkt ons realistischer de legitimiteitseisen van de individualisering af te wijzen in zoverre zij een aantasting betekenen van de rechtszekerheid van de (ex-)veroordeelde. Een belangrijke verworvenheid van de strafuitvoeringspraxis, die later ook op het vlak van de straftoemeting een wettelijke basis zou krijgen, zou daarmee niet principieel worden gediskwalificeerd.

4.2. De meer genuanceerde kritieken op het resocialiseringsmodel ontkennen aan dit model alleen het karakter van prioritaire doeltheorie van de penitentiaire praxis en bepleiten terecht een rechtspositionele onderbouw ervan. Ook in recente penologische publikaties, die in hun probleembenadering de rechtspositionele kritieken hebben verdisconteerd, wordt gesteld dat de resocialisering niet moet worden losgelaten. Ten dele worden daarbij min of meer afgeleide argumenten gebruikt. Zo stellen Cullen en Gilbert⁷ dat de resocialiseringsideologie in de praktijk tot een meer humane behandeling in de gevangnissen heeft geleid. Walker en Vinson⁸ wijzen erop dat het personeel in de gevangnissen een zekere ideologie nodig heeft. Deze personeelsleden willen het gevoel hebben dat hun werk ergens goed voor is. Vergelijkbaar commentaar van vooral Europeanen is dat men in gevangnissen kan behandelen en dat een accentuering van de individualisering, zeker bij langgestraften, positieve effecten kan ressorteren op het vlak van de relationele problematiek van de gedetineerden en van een billijke regimebedeling.⁹ Als uitgangspunt wordt gesteld dat de behandeling op vrijwillige basis dient te geschieden.

Vanuit rechtspositionele optiek kan men zich hiermee akkoord verklaren, vermits de resocialisering als zodanig niet wordt afgewezen, maar wel de resocialisering als *het* strafdoel en daarmee als criterium voor een eventuele V.I.

4.3. O.i. betekent de rechtspositionele benadering van het V.I. stelsel minder een alternatief voor dan wel een correctief op een zichzelf legitimerend V.I.-beleid.

Het staat buiten discussie dat een individualiseringspolitiek, gedragen door de 'ratio' van morele verbetering en/of deskundige behandeling, èn gebaseerd op een administratieve V.I.-procedure, inderdaad geleid heeft tot een arbitraire en ondoorzichtige besluitvorming. Dit leidt zover dat in de praktijk vragen van legitimiteit kunnen overschaduw worden door praktische beheersproblemen.

7. CULLEN, F. and GILBERT, K., *Reaffirming Rehabilitation*, Cincinnati, Anderson 1982.

8. WALKER, N., *Treatment and Justice in Penology and Psychiatry*, Edinburgh, University Press, 1976.

9. PIECK, N., 'Met elkaar omgaan binnen de muren. Individualiseren of juridiseren van relaties', *Justitiële verkenningen*, 1984, p. 58-65.

We kunnen hierbij denken aan de regulering van de penitentiaire overcapaciteit door invrijheidstellingen via sporadische collectieve genademaatregelen.

Zulks versterkt het gunstkarakter van de strafuitvoeringsmodaliteiten en maakt dat het V.I.-stelsel de facto als penitentiair beleidsinstrument opgenomen blijft in het straffen en gunstenpakket met het oog op intern penitentiaire gedragsbeïnvloeding. Via de V.I.-verlening kan conform gedrag en coöperatie van gedetineerden worden beloond met een voorstel tot vroegtijdige vrijlating, terwijl revindicatief optreden en oppositioneel gedrag van gedetineerden met een langdurig uitstel van het V.I.-voorstel kan worden bedacht.

Zonder hier een inventarisatie te maken van de gewenste hervormingen en procedurale implicaties, kan gesteld dat een rechtpositionele onderbouw van het V.I.-stelsel volgende bestaande mankementen kan corrigeren of uitschakelen: de omslachtigheid en ondoorzichtigheid van de procedure; de afwezigheid hierbij van de betrokkene zelf; de collectie van adviezen zonder confrontatie of discussie; de consultatie van groepen met een erg uiteenlopende visie op delinquentie en delinquentieaanpak; verschuivende en onvoldoende geëxpliciteerde criteria ter beoordeling van de V.I.; de laattijdige beslissing van de maatregel en het ontbreken van een motivering van de beslissing.

4.4. Uitgaande van de vigerende voorstellen tot hervorming van het stelsel van V.I.¹⁰ valt — overheen de verschillende basisopties — een gemeenschappelijke trend te onderkennen.

Er bestaat nl. een consensus over de noodzaak van uitbreiding van het gerechtelijk toezicht tot de strafuitvoering. Alhoewel de minister van Justitie en de administratie het prerogatief van de beslissing aan de uitvoerende macht willen blijven voorbehouden, opteren de andere voorstellen voor een gedecentraliseerde beslissingsbevoegdheid exclusief in handen van een zetelend magistraat. Hoe dan ook, in ieder voorstel wordt tegemoet gekomen aan de eis de rechter terug te betrekken bij de besluitvorming over de uitvoering van de straf.

Verschuivende voorstellen signaleren daarenboven terecht de nood aan de ontwikkeling van een strafuitvoeringsrecht waarbij het stelsel van de V.I. slechts een onderdeel vormt van een ruime wettelijke regeling van de diverse aspecten van de strafuitvoering, o.a. keuze van de strafinrichting, voorlopige invrijheidstelling, halve vrijheid, penitentiair verlov, weekend-arrest, beperkte hechtenis.¹¹ Niettegenstaande het feit dat de V.I. reeds zo geruime tijd als een centraal instrument van strafuitvoeringsbeleid werd vooropgesteld, stelt men vast dat de discussie over de ontwikkeling ervan gescheiden is gebleven van de introductie en toepassing van nieuwe instrumenten van strafuitvoeringsbeleid. Alhoewel de halve vrijheid, de voorlopige invrijheidstelling en het weekend-arrest opmerke-

10. Advies van de werkgroep 'Hervorming van de V.I.' (1977); ministeriële ontwerpen van Wet op de V.I. (1979 en 1981); Preadvis over het toezicht op de uitvoering van de straf van de Vlaamse Juristenvereniging (1978); Memorandum m.b.t. de vervanging van het huidig stelsel van V.I., Kommissie gevangeniswezen van de Belgische Liga voor de verdediging van de rechten van de mens (1979); Advies van de Hoge Raad voor Penitentiair Beleid (1980); Voorontwerp Herziening Strafwetboek door Koninklijke Commissaris R. Legros, p. 55 en 56, p. 179.

11. Preadvis van ELIAERTS, C. en ROZIE, M., 'Toezicht op de uitvoering van de straf', *R.W.*, 1978, 41, 36, 2409-2428.

lijke verbanden vertonen met het V.I.-stelsel, zien we dat zij institutioneel losstaand van het V.I.-stelsel werden ingevoerd. De fragmentering van de strafuitvoeringspolitiek op het vlak van verantwoordelijkheid dragende instanties is één van de belangrijke problemen die een consistent debat over strafuitvoering in de weg staat.

Wat betreft de vraagstelling van ons betoog wordt hier een kernproblematiek aangeraakt. Gesteld dat via de formule van de uitbouw van een strafuitvoeringsrecht al de versnipperde materies en tussentijds geïntroduceerde correctieve strafuitvoeringsinstrumenten op één noemer zouden worden geplaatst en in hun toepassing een eenduidige wettelijke onderbouw zouden krijgen, dan pas kan sprake zijn van een optimaal, geïndividualiseerd en probleembetrokken strafbehandelingsplan. De realisatie hiervan is immers afhankelijk van de mogelijkheid om alle bestaande uitvoeringsmodaliteiten op elkaar te betrekken in hun toepassing. Waar dit niet gebeurt, zien we bv. hoe het penitentiair verlofsysteem gaat functioneren als een soort correctief op een niet- of een slecht functionerend V.I.-systeem.

M.a.w. indien de V.I. wil losgeraken uit de beknelling tussen individualisering en rechtpositieregeling, zal zij niet langer mogen geabstraheerd worden van alle andere strafuitvoeringsmodaliteiten, die evenzeer als de V.I. de overgang van vrijheidsberoving naar vrijheid trachten te reguleren met het oog op een daadwerkelijke maatschappelijke integratie.

4.5. In onze vraagstelling staat het probleem van de criteria op basis waarvan tot een V.I. kan worden besloten uiteraard centraal.

Houdt men het alleen bij formele tijdsvoorwaarden, dan verdwijnt iedere discussie en de kans op een discretionaire V.I.-verlening. In feite wordt ze dan een automatisme of algemeen recht. Haar bestaansgrond kan dan evenwel in twijfel worden getrokken vermits de gefixeerde strafvermindering bij de straftoemeting perfect kan ingecalculeerd worden. Wel zou o.i. de problematiek van de (on)zin van het V.I.-stelsel voor de korte straffen ten dele op dit vlak kunnen gesitueerd worden.

Wat betreft de lange straffen zal bij behoud van een V.I.-stelsel een discretionaire beslissing onvermijdelijk zijn, wat betekent dat de discussie over aard en interpretatie van de criteria voorafgaat aan alle procedurale controverses. Het garanderen van rechtsbescherming aan veroordeelden heeft uiteindelijk maar zin indien juist op dit niveau de nodige klaarheid wordt geschapen. Zonder een duidelijke explicitering van wat de notie 'maatschappelijke reïntegratie' inhoudt, wordt de zin zelf van de V.I. in het gedrang gebracht. Indien men de vaagheden en dubbelzinnigheden verbonden aan de amenderings- en resocialiseringsconcepten wenst te vermijden, zal het kernstuk van een nieuwe V.I.-wet juist moeten bestaan uit een verduidelijking van deze notie. Waar de psycho-sociale conditie van de gedetineerde dient te worden beoordeeld en mee een basis vormt tot besluitvorming, schuift uiteraard de kans op een erg subjectieve beïnvloeding van de besluitvorming binnen. Garanties hiertegen dienen gezocht in de ontwikkeling van de O.B.E.-diensten binnen elke strafinrichting. Hun uitbreiding en aanwezigheid is een voorwaarde waarzonder een ernstig diagnostisch beeld over de persoonlijkheid en de individuele criminogenese, een verantwoorde follow-up en een gefundeerde prognose niet mogelijk zijn.

Een diagnostisch ondersteunende gedragsprognose hoeft niet in contradictie gesteld met een besluitvormingsrationaliteit die het accent legt op een maatschappelijk evalueerbare planning van de V.I.

Het principe van de negatieve selectie kan hier corrigerend werken. Men zoekt dan vooral uit aan wie, waarom en voor hoelang een V.I. moet worden geweigerd. In principe wordt de V.I. na minimale tijdsvoorwaarden verleend tenzij er duidelijk aan te geven redenen zijn om dit niet te doen.

Ingeval van negatieve selectie bij de V.I.-besluitvorming zal de verhouding tussen individualisering en rechtspositieregeling een concrete belichting krijgen. De executierechter of commissie zal bij deze gang van zaken vooral dienen na te gaan in hoeverre en op welke wijze een verder durende vrijheidsberoving voorlopig onvermijdelijk is. Aan een uitgebreide motiveringsplicht dient de opdracht verbonden tot planning van de verdere penitentiaire begeleiding en de controle daarop. Ook vanuit deze optiek dient de nodige prioriteit verleend op het stuk van personeelsbeleid.

Een dergelijke regeling zou een verantwoorde wijze zijn van continueren van de vrijheidsberoving, gericht op een individueel verduidelijkte doelstelling en gekoppeld aan een controleerbare planning. De facto zal het V.I.-stelsel daarmee uit de beknelling geraken waarbinnen het momenteel verstrikt zit.